

Sgrafits

Portal d'ina chasa a Bravuogn 2017 (© Silvia Conzett)

Ornaments da sgrafit decoreschan numerusas fatschadas da chasas en Engiadina, en Bregaglia, en Val Müstair ed en autras regiuns dal Grischun. Motivs appeziads èn musters geometric, bindels ondulads, rosettas, animals e figuras mitologicas. Impressaris da la renaschientscha han purtà la tecnica da decoraziun dal «sgrafit» (dal talian sgraffiare = sgriflar) il 16. tschientaner en il Grischun. Mastergnants indigen han copià ils motivs e cumplettà quels cun fantasia ad in agen tip. Tar quest artisanadi vegnan sgriflads cun claviglias e cun cuntels ornaments or d'ina vetta da liadira umida ch'è cuvrada cun ina vetta da chaltschina clera. Qua tras vegn a la glisch la maula da chaltschina pli stgira suten. La color dal sablun ed ils pigments agiuntads dattan la nianza a la liadira. Pervia da sia structura da reliev e pervia dal ferm cuntrast da las colors èn ils sgrafits adattads spezialmain per ornar las fanestras, las portas, las culmainas, ils balcuns torts ed ils chantuns. En il Grischun han ils sgrafits gì lur culminaziun durant il 17. e 18. tschientaner. Il cumenzament dal 20. tschientaner èn els vegnids reanimads sco segn caracteristic dal stil indigen grischun.

Mastergnants sco er artists da renum applitgeschan oz la tecnica da sgrafit tant per restaurar sco er per concepì edificis novs. Els dovran motivs tradiziunals u er moderns e sviluppan lur agen stil. En curs ed en seminaris che sveglian pli e pli l'interess, vegn dada vinavant la savida davart la veglia tecnica d'artisanadi.

Localisaziun	GR (Engiadina, Bregaglia, Val Müstair, Mesauc, Schons, Val d'Alvra, Surselva)
Domenas	Artisanat tradiziunal
Versiun	Zercladur 2018
Autura	Silvia Conzett

Lebendige traditionen
traditions vivantes
tradizioni viventi
tradiziuns vivas

La glista da las tradiziuns vivas en Svizra ha il scopo da sensibilisar il public per las praticas culturalas e lur intermediaziun. La Convenziun da l'UNESCO davart la preservaziun dal patrimoni cultural immaterial è la basa da questa glista elavurada ed actualisada en collavuraziun cun ils uffizis chantunals da cultura.

In project da:

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Departament federal da l'intern DFI
Uffizi federal da cultura UFC

«Sgrafits» (deducì dal talian sgraffiare = sgriflar) è ina tecnica da decoraziun per elavurar surfatschas da mirs. Ils ornaments vegnan sgriflads en la liadira umida surtratga cun chaltschina, uschia che la liadira da basa pli stgira suten vegn a la glisch. La tecnica da sgrafit han probablmain impressaris talians da la renaschientscha purtà il 16. tschientaner en il Grischun dad oz, ed ils mastergnants han surpiglià quella. En Engiadina, en Bregaglia, en Val Müstair, en Val Mesauc, en Val Schons, en Val d'Alvra ed en Surselva èn ils sgrafits in element frequent da la cultura architectonica che sa sviluppa vinavant. Realisada vegn la tradiziun da mastergnants e d'artists.

Sgriflar ils motivs cun maun versà

Sgrafits vegnan duvrads per concepir l'architectura, per exempel per accentuar las fanestras, las portas, las culmainas, ils balcons torts ed ils chantuns d'edifizis. L'effect da la tecnica da sgrafit sa basa sin sia structura da reliev e sin il contrast da las surfatschas stgiras e cleras. Cun lingias simplas e cun motivs grafics pon sgrafits fingir elements plastics da l'architectura sco roms, quaders u pitgas.

Dissegnà e sgriflà stoi vegnir svelt e cun maun versà, uschè ditg che la liadira è anc frestga («al fresco»). Sch'ella è vegnida dira, na sa laschi midar pli nagut. Questa tecnica dat al sgrafit la fascinaziun dal spontan e dal skizzà. En cas da basegn vegni mess l'emprim ina liadira da basa da sablun e chaltschina sin la fatschada, la quala duai equilibrar malgolvezzas dals mirs e garantir che la liadira tatga cumplainmain. Alura suondan ina u pliras vettas da liadira fina da maula da chaltschina, per regla colorada stgir cun sablun d'in tun cunvegnent u cun pigments agiuntads. Entant he la maula vegn plaunsieu dira, vegn stritgada si ina chaltschina clera e cremusa sco vetta per sgriflar. Ils artists da sgrafits dissegnan eventualmain ordavant ils motivs en la vetta sura da chaltschina u cumenzan a sgriflar u a tagliar or da la liadira anc loma surfatschas e lingias a maun liber cun cuntels, cun guttas, cun claviglias e cun latschs da fildarom. Qua tras vegn a la glisch la vetta da la liadira suten colorada stgir. Durant il sientar s'uneschon las vettas da la fatschada, e la chaltschina vegn dira a l'aria. Da quai resulta la lunga conservabladad da sgrafits sur plirs tschientaners. Er in clima sitg, sco quel da l'Engiadina, gida.

Lavurs da sgrafit vegnan fatgas oz en il cas ideal durant in di umid durant ils mais da stad. Per elavurar sin la puntanada in'entira vart d'ina chasa è per regla en acziun in team da mastergnants cun experientscha che repartan las lavurs. Sche necessari vegn la fatschada protegida da la radiaziun directa dal sulegl e dal vent cun satgs da juta bletschs che vegnan pendids vi da la

puntanada, per che la maula na sientia betg memia svelt e per ch'i na sa furmian betg eventualmain sfessas. Ils motivs cumpiglian in grond repertori d'elements tradiziunals. Per dissegnar furmas geometricas vegnan duvrads meds auxiliars technics sco il circol e la lingera, per realisar musters da decoraziun exacts.

Restauraziuns, novas concepziuns e curs

Motivads tras lavurs da restauraziun tgiran mastergnants ed artists independents dapi il 20. tschientaner vinavant la tecnica da sgrafit tradiziunala en furma adattada e la dovran tant per restaurar sco er per concepir da nov fatschadas. Mintga onn vegnan restauradas intginas chasas ed er ornadas chasas novas cun sgrafits en Engiadina ed en las vals dal Grischun dal sid. In bun artisan guarda da metter ils accents uschia, che la concepziun cun effects da stgir e cler è armoniusa e che l'architectura da l'edifizis vegn sustegnida e meglierada tras quai. Mintga artist ha ses agen stil che sa lascha distinguer. Artists da sgrafit actuals èn per exempel il pictur e pictur artist Duri Fasser da Müstair u il chantatur, illustratur e restauratur Paulin Nuotclà da Susch che han lur agen affar.

La tecnica da sgrafit sco element architectonic creativ è er d'impurtanza per il turissem. Bliers giasts vegnan en Engiadina per admirar las chasas ornadas ritgamain. Questa stima d'ordaifer ha chaschunà in return a la tradiziun locala. Per mantegnair viva e per dar vinavant questa tradiziun vegnan organisads regularmain curs da sgrafits per personas laicas sin basa privata u en cooperaziun cun organisaziuns turisticas. Il pictur Josin Neuhäusler da Susch pratitgescha ses mastergn en la terza generaziun e porscha en ses lavuratori dapi bliers onns curs da sgrafits. Mintga onn s'annunzian var 800 personas da differents pajais e da tut las classas da vegliadetgna. Tar ses giasts tutgan turists, emprendists da pictur, personas pensiunadas e classas da scola. Er il miradur, specialist da chaltschina ed artist da sgrafit Joannes Wetzel da Strada dat vinavant la savida davart la veglia tecnica d'artisanadi. Per sias lavurs dovra el exclusivamain materialias natiralas. Sut sia direcziun è vegnida reconstruida e remessa en funcziun l'onn 2017 la chaltgera a Sur En da Sent. Il material da construcziun regional duai vegnir applitgà a chaschun da lavuratori sco er per restauraziuns e per edifizis novs en Engiadina.

Introducida d'impressaris ambulants da l'Italia

La tecnica da sgrafit è naschida durant la renaschientscha a Firenze ed a Roma ed è sa derasada nà da là en tut l'Italia. Vers la fin dal 16. tschientaner è ella arrivada probablmain tras impressaris talians sur ils

pass da las Alps en l'Austria ed en Germania sco er en Svizra. Ils artisans ambulants ornavan las chasas cunter dunsena ed alloschi e gievan alura vinavant. Ils mastergnants indigens han surpiglià la tecnica, ed er ils possessurs da chasas han copià ils ornamentals. Las emprimas fatschadas da sgrafits sco talas cun motifs classics da la renaschientscha èn vegnidas stgaffidas en Bregaglia (Vicosoprano) e sin la ruta da Spleia (Andeer). En Engiadina'Ota dateschan ils sgrafits ils pli vegls dal temp enturn 1600 (Segl).

Ils ornamentals dal cumenzament da la tecnica da sgrafit eran principalmain imitaziuns decorativas da quaders da chantun, da curnischs, da tetgs sur las fanestras, da profils e da pitgas. Plinavant musters geometrics, rosettas ed undas surpostadas («chaun current»), ma er animals e figuras misticas sco draguns, nimfas e monsters. Per fixar curnischs cun motifs repetitivs èn vegnids duvrads circuls e per part er schablonas. Sch'ins deva si alv a las averturas da las fanestras, vegniva meglierada l'incidenza da la glisch e pia effectuada in'extensiun optica.

Differents stils cumplettads cun fantasia

La guerra da trent'onns cun la destrucziun da quasi tut ils vitgs da l'Engiadina bassa ha interrut quest svilup. Suenter, a partir da la mesadad dal 17. tschientaner fin la mesadad dal 18. tschientaner è la decoraziun cun sgrafits daventada fitg populara en Engiadina ed ha gì ses temp da fluriziun. Durant il temp baroc eran apprezzads ornamentals plain fantasia cun motifs da plantas e frastgas. Pli tard è suandada ina fasa cun figuras e preschentaziuns scenicas. I pudeva esser ch'entirs mirs vegnivan cuvrads cun sgrafits. Savens ornavan ins ils mirs er cun vopnas da famiglia u cun tavlas da scrittiras cun il num dal possessur da la chasa, cun in'annada e cun in proverbi religius. Per regla n'èn ils nums dals artisans da quella giada betg enconuschents. In maister dal sgrafit aveva la finamira da cuntanscher ina relaziun da circa in terz stgir a dus terzs cler entaifer ina surfatscha ornada. Per avair in contrast pli ferm tar las scrittiras u tar las cifras vegniva agiuntà in zic charvun a la maula.

Las furmas en moda da las differentas epocas stilisticas introducidas d'ordaifer èn vegnidas cumplettadas cun furmas existents da l'art popular e cun l'atgna fantasia. Il muster vegniva midà tenor l'agen gust. Ils possessurs da chasas laschavan savens liar giu ils mirs cun novs motifs. Duas fin trais vettas da liadira ina sur l'autra, ch'èn vegnidas a la glisch pir pli tard a chaschun da lavurs da restauraziun, eran cas frequents.

Elements tradiziunals e furmas modernas

A la fin dal 18. tschientaner èn svanidas bleras da las fatschadas da sgrafits originalas. Quai che ha fatg donn il pli fitg n'èn betg stadas las influenzas da l'aura, mabain las restauraziuns, las renovaziuns, las disfatgas e las surcoloradas. Cunquai che chasas cun ornamentals eran in segn per bainstanza, èn intgins dals dissegns artistics vegnids surcolorads per tema da laders.

En il rom dal stil neo ha l'artisanadi cuntanschi anc ina giada ina culminaziun durant la segunda mesadad dal 19. tschientaner. Architects sco Gottfried Semper han laschà embellir lur edifizis tras artists da sgrafit, per exempel l'edifiziu principal da la SPF da Turitg ch'è vegni construi l'onn 1864. Er l'architect Nicolaus Hartmann (1838–1903) e pli tard ses figl da medem num Nicolaus (1880–1956), in represchentant dal stil indigen grischun, han applitgà la tecnica da sgrafit sco element architectonic impurtant. Er grazia ad els hai dà ina renaschientscha dals sgrafits enturn ils onns 1900.

En Engiadina bassa è il sgrafit collià stretgamain cun la famiglia indigena da Guarda da lachen Ulrich Könz (1899–1980), il qual ha lavurà sco architect, sco restauratur, sco tgirader da monuments e sco autur. El ha fatg in inventari da las fatschadas da sgrafits en Engiadina ed en las vals cunfinantas ed ha restaurà ils onns 1939 fin 1945 var 30 chasas da Guarda per incumbensa da la protecziun da la patria dal Grischun. Er las lavurs da sgrafit da ses figls Constant Könz (*1929) e Steivan Liun Könz (1940–1998) caracteriseschan ils maletgs dals vitgs dad Ardez e da Guarda. Els han emprendi l'artisanadi da lur bab ed han sviluppà vinavant quel en novas dimensiuns, cun betg sa tegnair pli vi da las furmas tradiziunals. Sco picturs, sculpturs ed artists da sgrafits èn els daventads enconuschents suror ils cunfins dal Grischun. Steivan Liun Könz che fabulava gugent, ha laschà enavos sin passa 100 chasas en Engiadina istorgias pittorescas multifaras cun draguns, peschs e nimfas. Constant Könz, cun ses sgrafits plitgusch abstracts, ha dà vita a blers edifizis moderns, per exempel ad Ardez ed a Bever. En la terza generaziun lavura Mazina Schmidlin-Könz sco artista independenta. L'onn 2015 ha ella concepì la fatschada da la nova chasa SURA a Tavau cun sgrafits moderns. L'artist da sgrafits e sculptur Giuliano Pedretti (1924–2012) ch'è vegni introduci da lachen Ulrich Könz en la tecnica da sgrafit, ha ornà numerus edifizis publics e privats en Engiadina cun sgrafits sco per exempel la chasa da scola a Samedan.

En Svizra chattan ins mo paucs sgrafits ordaifer il Grischun, per exempel en il Tessin ed en la Svizra interna.

Infurmaziuns

Hans Hofmann: Sgraffito im Bergell, Engadin und Val Müstair.
Chur, 1994

Urs Oskar Keller: Das Sgraffito: Mehr als nur Dekoration oder
Volkskunst. In: *Applica* 17, 2007, p. 28–32

Jachen Ulrich Könz und Eduard Widmer: Sgraffito im Engadin und
Bergell. Zürich, 1977

Gisela Kuoni: Fassaden voller Geheimnisse. In: *TURICUM* 23, Juni
1992, p. 27–32

Robin Schwarzenbach: Ein echtes Sgraffito aus eigener Hand. In:
Neue Zürcher Zeitung, 7. Mai 2010

Eine Tradition für alle Ewigkeit. In: *Contura* 2016/17
(contura.rhb.ch)

Contact

[Sgraffito-Kurse](#)

[Sgraffito-Seminare](#)

[Fachverband für Kalk](#)